

Budai Balogh Sándor

SZABÓ DEZSŐ ISMERETLEN NAPLÓJA

Az író olasz-franciaországi utazásának (1924–1925) története

VILÁGLEKIKON. Budapest, 1925.: „Szabó I. Dezső. 1879, író. Kezdetben vidéki tanár volt, fiatalon több merész szociális irányú tanulmányt írt a Nyugatba, Huszadik Századba stb. Föltűnést keltett eruptív elbeszélő műveinek első gyűjteménye . . . Később a kurzussal meghasonlott, 1924. elköltözött Magyarországból.”

A lexikoníró tévedett. Szabó Dezső *soha* nem költözött el Magyarországból, csak *elutazott*. Hogy miért? Elmondta ő a *Pesti Napló* munkatársának:

„– Két oka van . . . Tévedés volna azt hinni, hogy azért megyek külföldre, mert meguntam a küzdelmeket, melyek körülvesznek. Nem! A harccal – ha valaki Magyarországon született – számolni kell . . .

Az első: gazdasági ok. Itt ugyanis lehetetlen, hogy az ember nyugodtan dolgozhassék, mert éhenhal akkor . . . A másik művészi ok. Lehetetlen bármilyen művésznek – így íróművésznek is – hosszú éveket azonos viszonyok közt élni . . .

De elmegyek azért is, mert Magyarországon nem látom igazoltnak azt a munkát, amit elhivatásomnak éreztem, eddig is a tehetségemnek egy része itt meghalt, vagy helyesebben *meggyilkoltatott* bennem. Ezért van az, hogy habár sajtóságos és furcsa, de én, aki Magyarországot elhagyom most úgy érzem, mintha egy halottasházat hagynék el, ahol én már semmit sem segíthetek” (1924. szept. 12.)

A *Színházi Élet* munkatársa csak az elutazás után, 1924. október 26-án, hozta nyilvánosságra beszélgetését Szabó Dezsővel:

– Azon a napon, amelyen a könyvtáramat eladtam és együtt lesz a szükséges pénzüsszegem az utazáshoz, vonatra ülök és meg sem állok Olaszországig. Előbb pihenni fogok és a toll után csak akkor nyúl a kezem ismét, ha már leküzdhetetlen lelki szükség lesz az írás újra. Természetesen írásaimból akarok megélni továbbra is, de ehhez nem szükséges az, hogy én Budapesten legyek és részt vegyek minden marakodásban. Ha aztán elfogy a pénzem külföldön, haza megyek Erdélyországba, behúzódom valamelyik kicsiny faluba és élni fogom a magam életét magamnak és magamban. Minél távolabb akarok kerülni a társadalomtól és ennek az országnak a politikájától, tragikumaitól . . . –

Bátor hang Horthy Miklós és Bethlen István kormányzása idején . . . De: Szabó Dezső nem mondta el a riportot készítő újságírónak, hogy különösen az 1923–1924-es évek rendkívül kellemetlenek voltak számára. Ugyanis két bírósági per is igénybe vette idejét és idegeit:

1. A budapesti kir. büntető törvényszék Tőrek-tanácsa 1923. november 21-én *bűnösnek* mondtotta ki *izgatás büntetében és a magyar állam és a magyar nemzet megbecsülése ellen irányuló vétségben* és ezért őt *összbüntetésül két évi börtönre*, 100 000 korona pénzbüntetésre, továbbá öt évi hivatalvesztésre és politikai jogainak gyakorlásától ugyanilyen tartalmú időre történő felfüggesztésére ítélte.

Szabó Dezső fellebbezése után a budapesti ítélőtábla 1924. február 5. napján hozott ítéletében „a vádlott börtönbüntetését 6 hónapi időtartamra leszállította.” (Az elsőfokú ítélet többi részét az ítélőtábla helybenhagyta.)¹

A magyar királyi Kúria 1924. június 17-én hozta meg jogerős ítéletét.² (A vádlott és védője az Ítélőtábla ítélete ellen semmisségi panaszt jelentett be.)

Szabó Dezső egy hónapi fogházbüntetésre és 50 000 korona pénzbüntetés megfizetésére ítélték. Mind a fogházbüntetést, mind a pénzbüntetés végrehajtását a Kúria felfüggesztette.

– Ez az irodalmi-per Szabó Dezsőnek egy cikke miatt indult, mely lapjában, az *Élet és Irodalom*-ban jelent meg az akkori tisztviselő-kérdésben. Érdekes idézni a Kúria ítéletének indokolásából egy mondatot: „Aki ugyanis hazájáról azt írja: ez a Magyarország minden rabló, minden elősdi melegágya... az jóhiszeműen nem állíthatja, hogy ártatlan közhelyeket írt”. (1923!)

Végül is a Kúria felmentette Szabó Dezsőt az izgatás vádja alól és „csak” az állam és a magyar nemzet megbecsülése ellen elkövetett vétség miatt mondta ki bűnösnek. E más minősítés miatt szabták ki rá a minimálisnak mondható büntetést. Természetesen e pert végig izgulni – fárasztó lehetett. Különösen, mert – párhuzamosan – Szabó Dezsőnek volt egy rosszízű polgári pere is.

2. A budapesti kir. törvényszék 1924. szeptember 27-én hirdette ki ítéletét a Szabady Ernő kontra Szabó Dezső és Rik Ödön-ügyben. Az alperesek kártérítési kötelezettségét, 5 000 000 korona tőke és járadék, megállapítja.

De, miért is perelte be Szabady Ernő szerkesztő Szabó Dezsőt és Rik Ödönt? Kártérítést követelt Szabady, aki az *Aurora* nevű lap kiadója és felelős szerkesztője volt, Szabó Dezsőtől és Rik Ödöntől, mivel „alperesek cselekménye folytán az Aurorát kénytelen volt megszüntetni”. Az inkriminált cselekmény: Szabó Dezső, aki az Auroránál működött mint főszerkesztő, 1923 márciusában felmondás nélkül kilépett és megalapította az *Élet és Irodalom* című folyóiratot. Rik Ödön pedig az *Élet és Irodalom* alcímeként kinyomatta, hogy „az *Aurora* folytatása”. Sőt az *Aurora* előfizetőit felkérte, hogy a címüket – az *Élet és Irodalom* megküldése végett – közöljék. Ezután az *Aurora* már csupán egy ízben jelenhetett meg. – A bíróság igazat adott Szabady-nak és követelését megítélte.

Az anyagiakon kívül az ügy erkölcsileg is ártott Szabó Dezsőnek, hiszen az ítéletből kitűnt, hogy inkorrektül járt el Szabadyval szemben.

(Más kérdés, hogy az *Ítéletábla* megváltoztatta az elsőfokú bíróság ítéletét: keresetével elutasította Szabady Ernőt, mivel a lap tulajdonosa megállapodás-ellenesen járt el, tehát Szabó Dezső jogosan hagyta ott a szerkesztőséget és alapított új folyóiratot. A jogerős ítéletet 1925. május 25-én hirdették ki, tehát erről Szabó Dezső az olaszországi utazása előtt nem tudhatott).³

Nem kétséges, hogy az ellenforradalmi rendszerrel már régebben szembeforduló Szabó Dezsőnek az 1923–24 évek nem hoztak semmi anyagi hasznot. Sőt: a Szellemi Termékek Országos Tanácsa mindkét bírósági fórumon megnyerte azt a pert, amelyet azért indított, hogy a Tanácsköztársaság ideje alatt kifizetett írói honoráriumot (előlegeket) visszakapja. Ennek összege 28 250 korona tőke és 2359 korona kamat volt. (Abban az időben igen jelentős összeg!) Szabó Dezső nem fizetett, ezért a felperes utódja: a kir. kincstár, az író összes ingóságaira végrehajtást kért. Szabó Dezső hiába folyamodott a végrehajtás elhalasztásáért, a kir. Ítélőtábla 1923. január 20-án a felfolyamodást elutasította és Szabó Dezsőt újabb költség megfizetésére kötelezte. A kincstár nem elégedett meg a bíróság ítéletével, még kérte Szabó Dezső közben megjelent két könyvének (*Egyenes úton* és *Tanulmányok és jegyzetek* címűeknek), mint jogtalan kiadásoknak, elkobzását is. Az *Egyenes úton* példányait nyomban le is foglalták. (A Kúria később elrendelte a befizetett összeg visszatérítését és feloldotta az *Egyenes úton* zárlatát is).⁴

¹ A kir. büntetőtörvényszék és a kir. ítélőtábla vonatkozó periratai a *Fővárosi Levéltár* B. XXXV. 10982/1923 számán találhatóak.

² A kir. kúria ítélete az *Országos Levéltár* Igazságügyi iratai között a K 612. 2. csomóban lelhető meg.

³ A Szabady Ernő – Szabó Dezső (Rik Ödön) polgári per a *Fővárosi Levéltár* 4. P. 43157/1923 számán szerepel.

⁴ Szellemi Termékek Orsz. Tanács – Szabó Dezső polgári per bírósági iratai a *Fővárosi Levéltárban* találhatóak a 14. P. 9826/1922 számon.

Akkor már az ellenforradalom lovagai, szolgálói, mérhetetlenül haragudtak Szabó Dezsőre. Miért volt a felzúdulás? Megvolt erre minden okuk, mert Szabó Dezső 1920-tól a legkeményebben vitriolos tollal kritizálta Horthyék rendeleteit, intézkedéseit. A *Csodálatos élet* című regénye előszavában – melyet Somogyvámoson írt 1920-ban – a következőket olvashatjuk:

„... A proletárdiktatúra utáni időben, melyet melankolikus lucus a non lucendoval keresztény nemzeti érának neveztek, az a naiv hit gyűlt fel bennem, hogy nekem is tennem, agitálnom, üvölnöm kell, hogy az én diadalmas egészségemre is szüksége van a magyarságnak, hogy meginduljon az élet felé. Ezért aztán tagja lettem egy csomó hol szörnyen titkos, hol túlságosan nyilvános egyesületnek, szövetségnek, ligának, társaságnak, körnek s az emberi tétlenség más hasonló szelíd formájának. Igen sokszor beleültem olyan székbe, mely magasabbra volt deszkázva, mint a többi székek. Ott nagyon szívreható dolgokat szavaltam és azok, akiknek a széke alacsonyabban volt izzadtak és egyik tenyerüket a másikhoz verdesték. Közben kaptam koszorúkat is, hol ezüstből, hol virágokból, melyeknek szalagjain igen húzelgő mondatok voltak . . .

Ez a sok zakata eleinte határozottan gyarapította az egészségem és erőim tudatát. De mikor nyárra fordult az idő s az emberek aratásra gondoltak, szembeálltam magammal és kérdeztem: mit használtál mindezzel a lármával?

Ez a kérdés olyan volt, mintha valaki pofonvágott volna. Nyakamba szedtem a lábaimat és ide futottam ebbe a kis eldugott faluba . . .”

Ugyanitt és ugyanakkor (1920. június 24-én) írja meg a *Tanulmányok és jegyzetek* bevezető tanulmányát. Ebből idézem a következő sorokat:

1. ábra. Szabó Dezső Szirtes úti lakásában

„... És jött azután a „keresztény nemzeti kurzus”, amikor a kis impotensek jóllaktak . . . a kötnivalók vádoltak és ítélték. És szegény magyarság még eddig ebbe sem halt bele, de nagyon beteg és jaj, mit hoz a holnap?”

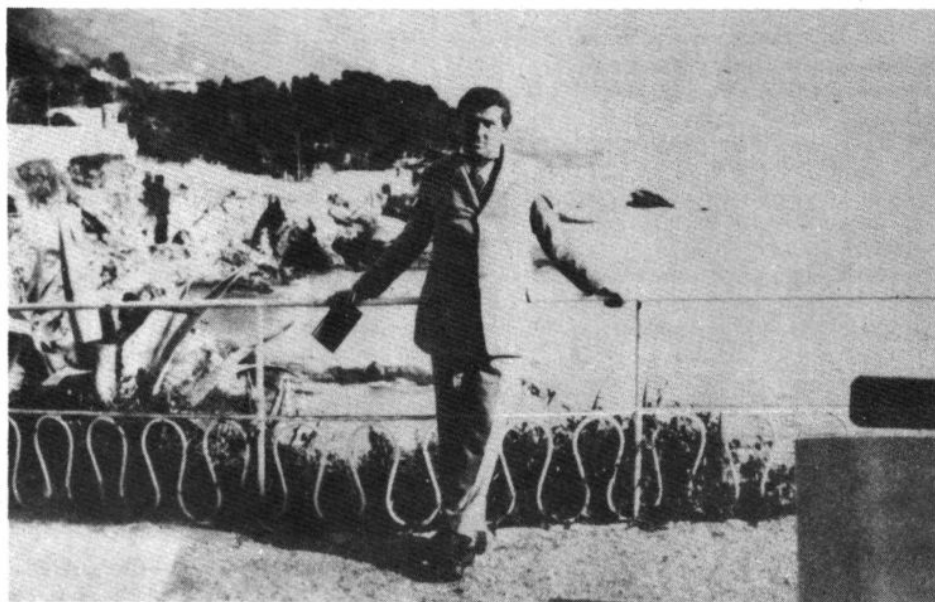
Csoda, hogy az „illetékesek” lehetetlenné kívánták tenni Szabó Dezsőt? Jól tudták, hogy a *közíró* Szabó Dezső látja és leleplezi összes manipulációjukat. A „*bizonyítványt*” 1928-ban állítja ki Szabó Dezső, amikor az *Előrsben*, Bajcsy-Zsilinszky Endre lapjában, megjelenteti: *Az ellenforradalom természetrajza* című írását. Ebben így fogalmaz:

„... Ellenforradalom tehát: azok törekvése: akik egy sikerült forradalom új jogrendjével szemben vissza akarják állítani a régi uralkodó érdekszövetségek szűkebb körű jogrendjét s az ezt támogató ideológiát. Az ellenforradalom tehát a kevesebb emberek jólétét, szabadságát, védelmét akaró emberek harca a több ember jólétét, szabadságát akaró emberek ellen. A forradalom a közösségek életének több életet, több termést, egyetemesebb egészséget megvalósító orgánikus, természetes és egészséges folyamata. Az ellenforradalom a közösség életét megszegényítő, természet megapaszító, az egész nemzetet elcsenevezítő betegség.”⁵ – Szabó Dezső cikkei könyörtelenek voltak a rendszerhez.

1924 őszére Szabó Dezső itthoni élete, lehetősége, már teljes kudarcra ítéltetett. Lapja, az *Élet és Irodalom* nyolc megjelent szám után csődbe jutott. (Már 1923-ban.) Árverés ugyan nem volt nála, mert – kölcsönökből – végül is kifizette a kincstári követelést, de 1924. január 12-én kénytelen volt 400 dollárért eladni műveinek *kiadói* jogát a Stádium könyvkiadó-vállalatnak. (Az ügy teljes történetét lásd: *Itk* 1980. 4. szám. 510–521. o.)

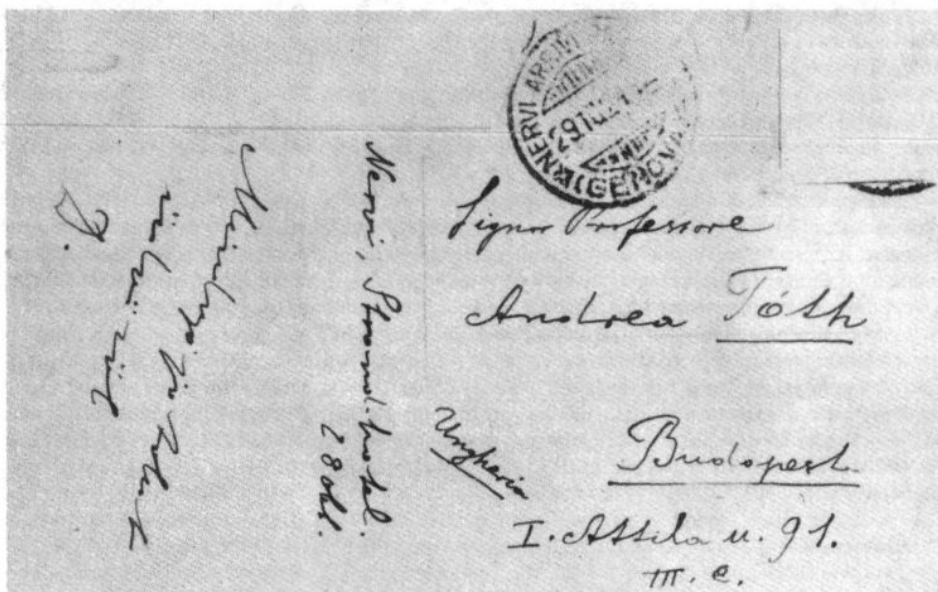
A sarokbaszorított, csalódott, teljesen meghasonlott Szabó Dezső ebben az időszakban valóban gondolhatott a kivándorlásra, az ország végleges elhagyására, mert több jel erre mutat:

1. Elhagyta négyszobás Szirtes úti lakását, ahol több mint öt évig élt. (Ezt még barátja-híve: Bodor Aladár szerezte neki, miközben ő Sümegen „*vésztele* át” a Tanácsköztársaság bukását; az ellenforradalmárok győzelmét.)

2. ábra. Szabó Dezső Nerviben a Stand-hotel teraszán. 1924. október 28.

⁵ *Előrs*. 1928. június 10. 9–11. o.

3. ábra. Az üdvözlőlap címzettje Tóth András tanár, Szabó Dezső barátja

2. Előzőleg eladta rendkívül értékes (6000 darabból álló) könyvtárát. [Ezt az akcióját a teljes kép miatt részletesebben ismertetem.]

3. Nem volt lap, ahol írásait közölték volna, könyveit, mely számára hasznot hajtott volna, nem adták ki.

4. Minden ténykedése, nyilatkozata azt célozta, hogy az itthoni élettel, irodalommal végleg leszámolt.

Mit mondott erről nekem *dr. Hencze Béla* – Szabó Dezső unokaöccse – aki a könyvkiadásban *személyesen* részt vett?⁶ Mindenekelőtt, személyi adatai:

Dr. Hencze Béla (1900–1972) tanár, kiváló pedagógus – *Az elsodort falu* egyik főszereplőjének: *Kuncznénak* volt a fia. A valóságban: Szabó Dezső nővérééről van szó: *Ilonáról*. Ő ment férjhez *Hencze Imréhez*, aki ugyancsak tanár ember volt.

– Édesanyám, aki 1949-ben halt meg, állandó kapcsolatot tartott nagybátyámmal, Szabó Dezsővel. Anyám vásárolta Dezső bácsinak az első ezüstórát, amikor mint diák meglátogatott bennünket Lécfalván . . . Jöttek-mentek a levelek, akkor is amikor Dezső bácsi külföldön tartozkodott. A könyveit és füzetait mindig szép dedikációval küldte meg anyámnak . . . Dezső bácsinak nagyon jó véleménye volt szüleimről . . . Apám tényleg nagyon művelt ember volt . . . Talán anyám rajongott legjobban a Dezső bácsi műveiért, de a Kolozsváron élő *Erzsi néni* is.

1924-ben Dezső bácsi kért, hogy segítsék neki a könyvei árusításában. E munkában részt vett még *Gergely Pál* és *Kardos Béla*, aki a háború után Amerikában a *Szabó Dezső Emlékbizottságot* alapította.

Igaza volt *Tóth Árpádnak*, aki *Babits Mihály* és *Szabó Lőrinc* társaságában meglátogatta Szabó Dezsőt a Szirtes úti lakásban. Valódi „*kéjlak*” volt ez az otthon: minden szoba csupa-csupa könyv és minden szobában volt egy íróasztal is. Az egyik szobában, az ágy felett gyönyörű faragott *Krisztust* láttam. Ott volt *Szabó nagymama* fényképe is, akit jól ismertem. Ő egy klasszikus veretű igazi nagyszony volt, aki főzés közben is *Victor Hugo-t* olvasott . . . Gondolom, hogy a közönség

⁶ Részlet a Pápán 1961. június 7-én készült interjúból.

nem tudja, hogy Az elsodort falu biciklijavító Béláját rólam mintázta Dezső bácsi . . . Anyám megsértődött a „Kunczné” regényalakja miatt de apám csak nevetett: „a Dezső kivételesen tehetséges ember, zseniális . . .” – hangoztatta. Ja, igen: a könyvek eladásáról . . .

Dezső bácsi nekem kijelentette, hogy *többé ide nem jön vissza*. A „görények és patkányok országában” nincs mit keresnie. Politikai ellenfeleire gondolt – szidta is őket. A könyvekről egy eladási katalógust készített, de ennek a kinyomása sokba került volna. Ezért *körleveleket* küldött szét és a környéken meg a Belvárosban *plakátokat* ragasztatott ki a „*könyvakcióról*”.

Mindenekelőtt szakosítottuk a rengeteg könyvet. Teológia, idegen és magyar nyelvű könyvek külön-külön szekrénybe, polcokra kerültek. Amíg rendezkedtünk Dezső bácsi igen nívós előadást tartott *Wagnerről*. Máskor a német–magyar együttműködést bírálta. Emlékszem, akkor *Bodor György* is ott volt, akit nem rendített meg a másfélórás előadás, továbbra is vallotta külpolitikai nézeteit. Igaz: Dezső bácsi nem bántó fölénnyel, hanem korrekt vitában utasította el Bodor érveit.

Nekünk akkor ő főzött – egész jól. Humoros volt ahogyan kötényben bejött a szobába és nevetve mondta: – *A magyar irodalom most főz!* –

Rengetegen jöttek később vásárolni. A legelőkelőbb személyektől, a legszegényebbekig. Emlékszem, hogy Dezső bácsi, Bárczy Géza feleségével, elejétől–végig, franciául diskurált. Közben érkeztek a vevők és Dezső bácsi a bevett pénzt a zsebeibe gyömöszölte. Meg kell hagyni, hogy nagyon értékes könyveket adott el, aránylag olcsón. De kellett neki a pénz, Olaszországba készült: úgy érezte, hogy itt nincs maradása.” Ez a megmaradt körlevél egy példánya:

Ismeretlenek

Tisztelt Cím!

Hatezer kötetből álló könyvtáramat kisebb tételekben lakásomon: I. Szirtes út 4/a II. 5. (a Hadnagy ucca fölött) elárúsítom. Mielőtt az eladást a nagyközönségnek megnyitnám, felhívom t. Cím figyelmét a gyűjteményre. (magyar-, német-, finn-irodalmak; filozófia, történelem, művészettörténelem, szociológia, szótárak stb.), melyben igen sok első kiadás, ritka könyv, elfogyott gyűjtemény stb. van. A katalógust nagy terjedelme miatt a mai viszonyok között nem lehetett kinyomtatni. Mivel szeretném, hogy könyveim illő kezekbe jussanak, a nyilvános eladás előtt, mely szept. 10-én kezdődik, az értesített felek naponta de. 9–1 és du. 3–6 óra között a könyveket megtekinthetik és vásárolhatnak. A legkisebb tételek ára százezer korona, a forgalmi adót a vevő fizeti. Kivánatra a könyveken hitelesítem, hogy könyvtáramból valók. Igen kérem a t. Címet, szíveskedjék ismerősei figyelmét felhívni az eladásra.

Kiváló tisztelettel

Gellérthegy, 1924. szeptember 3.-án

Szabó Dezső

A könyvvásár megindulásáról már 1924. szeptember 5-én tudósít a pesti polgárság népszerű lapja az *Esti Kurír*:

„Szabó Dezső lakásának középső szobájában két fiatalember írogat leveleket, katalógusokat az ismerősöknek, jóbarátoknak. Szabó Dezső, ahogy mondja, üzletember lett. Végigvezet a sok ezer kötetten és kivieszi az egyes példányokat, a szerető rajongásával beszél róluk. Hogy mi minden van ebben a nagyszerű bibliotékában, arról egy-két szóval alig lehet számot adni. Minden, ami irodalmat, kultúrát jelent . . .

Keserűség és harag nélkül, inkább csöndes rezignációval beszél könyveiről és elutazásáról Szabó Dezső. El akarja adni könyveit . . . Megírta, vagy négyszáz oldalon, az *egész könyvtár katalógusát*, amelyet ki akart nyomtatni. A jegyzék címe ez lett volna:

Bibliotheca Desideriana

vagyis

Szabó Dezső

eladó könyvtárának

Kisdud Lajstroma

1924

(E lajstrom előszavát és tartalmát olvashattuk az *Irodalomtörténet* 1972. 3. szám 724–733. oldalán *Taxner Ernő* közlésében.)

„... Búcsúzóul Szabó Dezsőtől egy könyvet vettem.

– Az első pénz – mondja mosolyogva...” – fejezi be cikkét az újságíró.

Az Esti Kurír munkatársa 1924. szeptember 14-én ismét ellátogatott a kiadás színhelyére. Ismét tudósított:

„Déli egy óra. A könyvesbolt már üres, Szabó Dezső az asztalon számlálja a „*lözung*”-ot. Két segédjét kegyelemben elbocsátja s végignézi a könyvespolcokon, amelyeken már kisebb-nagyobb hézagok tátonganak, jelül annak, hogy viszik a könyveket...

– A kecskeméti városi könyvtár nagyobb vásárt ígért be hétfőre, a Fővárosi Könyvtár is vett, Szalay szegedi kapitány, akit jól ismernek bibliofil-körökben, feljött Budára és megvette a „*Csodálatos Élet*” kéziratát. Szóval, bizom abban, hogy október végéig eladok mindent s azzal mehetek Olaszországba...” (Itt találkozunk először Szalay József szegedi rendőrkapitány nevével. Ő a továbbiakban még szerepel Szabó Dezső elutazás előtti és utáni élettörténetében.)

A riport második részében Szabó Dezső alaposan megmondja véleményét a rendszer embereiről: „Magyarország szanálásának első évében”:

„Hallom pokoli jókedvvel veszik a hírért bizonyos körök a költözésemnek. Hadd örüljenek! Pedig nem haltam meg. Sőt, új életet kezdek. Csak kacagának boldogan a tehetségtelenek! Tessék. *Nekik csak egy tehetségük van. Az ami a csatornáé. Hogy rosszillatúak.*

Tévedhettem. De kegyetlen tévedésem mégis az volt, amikor a tehetségtelenek légiójával összeakadtam. A turáni gondolatot akarták megfogni... De amikor elkezdtek „regős” dalokat énekelni...! Mindenható Isten... Végignézem az igriceken s amikor azt kiabálták, „*halljuk Szabó Dezsőt!*”, azt mondtam: „*Elég volt már a hülyeségből!*” *Egyszerre megvilágosodott előttem, mi készül itt a turánizmus jelszavával... engem akartak ütkérvánának kijátszani. Egy törtető had, amely a kalandorok morálját vagy moráltalanságát választotta harci eszközéül. Csak a tehetséget nem... Fölszínre kerültek, nem csoda, hiszen az öt évi gyilkolás megmérgezte az agyvelőket s azoknak ütött az órájuk, akiknek könnyű helyen állott a lelkiismeretük. De, vezéri szerepben látni olyanokat, aki az utolsó pincérnél, sofférnél is inferiorisabbak (alárendeltebbek) – nem, elég volt...!*”

(*Megjegyzés:* a turáni gondolat, mozgalom jegyében *Turáni Társaság* alakult 1910-ben. Céljuk volt az ún. turáni népek kulturális, gazdasági és politikai együttműködésének megalapozása. Ide sorolták, többek között, a mongol, török-tatár és finn-ugor népeket.)

Az említett *Színházi Élet-cikk*, amely Szabó Dezső elutazása után jelent meg, híven tükrözi a teljes kiadás utáni képet, hangulatot. Szabó Dezső akkor még a bútorait is eladta. Nem kell október végéig várnia.

„A hajdan meleg és színes estélyek és baráti összejövetelek hangulatos kerete most minden díszétől megfosztva fogadja a belépőt. A négyszobás lakásban csupaszon meredeznek a falak és megkopottan, mint kiköltözések után szokott állani a lakás. Bútorok sehol sincsenek, az hogy a lakásban még ott lakik a tulajdonosa, csak egy vaságy és egyetlen székkal ellátott asztalka mutatja. Az egyetlen széken természetesen Szabó Dezső ül; éppen búcsúelőadásának vázlatát készíti. Háta mögött egyetlen könyvespolc, a polcon néhány könyv, *nincs összesen ötven darab: ez maradt meg Szabó Dezső kincseket érő hatalmas könyvtárából...*”

Szabó Dezső összes korabeli nyilatkozatából megtudható, hogy könyvtárát *háromszázötven millió koronáért* kívánta értékesíteni. Ezt az összeget – feltehetően – elérte. A reánk maradt eredeti *könyveladási jegyzéke*⁷ szerint (melyben 157 bejegyzés szerepel) a végösszeg *82.350.000 korona*. Mivel a bejegyzések *tétele* sokszor *több* könyv összevonását is jelenti, a 157 bejegyzés a valóságban 553 kötet eladásának feljegyzése. Talán a nagy forgalom miatt, de tény, hogy Szabó Dezső az eladásokat nem jegyezte tovább, így a végösszeget nem ismerjük. Ami a *könyvek árát* illeti, az hozzávetőleg megfelel a korabeli antikvárium áraknak. Szabó Dezső, aki maga is ismerte a mindenkori könyvpiac árlistáját, a könyvritkaságokat – természetesen – borsos áron adta. Pl. az első kiadású *Petőfi-összest* 2 millió koronáért. Ez *akkor* egy családnak félhavi bevétele volt.

⁷ MTA Kézirattára. Ms 4765/71. jelzet.

(Megjegyzés: 1927 január elsején vezették be a *Pengőt*. 1 pengő = 12.500 koronát ért. Az infláció miatt Szabó Dezső könyveléséből származó bevétele itthon tovább romlott volna. Az akkori devizatorvények lehetővé tették a pengő külföldre történő kivitelét.)

A teljes felszámolás közben Szabó Dezső levelet írt Szalay József főkapitánynak Szegedre:⁸

Mélt. Szalay József főkapitány úrnak

(1924) szept. 30.

Igen tisztel Főkapitány Ur!

Concert-sakálom az előadások megtartására kényszerít s így még 10 napig itt kell lennem. A katalógust tehát szintén elküldtem a könyvekkel. Nagyon fontosnak tartom, hogy ez az egy példányban levő dokumentum a Főkapitány Ur védelme alatt legyen. Árát 10-ikéig méltóztassék postán megküldeni. Nagyon szívesen küldeném ajándékba, de szétzúzott idegeimnek minden koronányi olasz napra szűksége van. Szíves szeretettel üdvözlő híve

Szabó Dezső

49 könyv, 3 kézirat-csomó, 1 pldi t.

(Megjegyzés: Szabó Dezső 1924 őszén előadás-sorozatot tartott a Zeneakadémia kamaratermében *Dickensről, Balzacról, Dosztojevszkijről, Jókairól, Hugo Victorról, Zoláról* és önmagáról.⁹ A *Világ* munkatársa szerint – a *zsidóirodalmat* dicsérte, az *Ó-szövetségben* – Szalay Józsefnek küldött egyetlen katalógus a könyvtáráról – a Petőfi Irodalmi Múzeum birtokába került. – A *49 könyv* valószínű Szabó Dezső könyveit jelenti, melyeket magának tartott meg és Szalay őrizte meg addig, ameddig Szegedre érkezett, 1925. március 4-ig.)

Eljött az elutazás napja. Szabó Dezső utolsó levelét Kolozsváron élő édesanyjának írta:

Özv. Szabó Józsefné önnagyságának
Cluj-Kolozsvár Holdvilág u. 13. (Strada Lunarea)
Románia

Édes Mama!

Nem mentegetőzöm: mindennek úgy kellett történnie, ahogy történt. Mamát mindig nagyon szerettem, a mama arca mindig velem volt. Egy pár nap múlva hosszabb időre Olaszországba megyek. Mama számára átutaltattam ötezer lejt. Ha tíz napon belül nem kapnak értesítést, írjanak Dr. Tóth András (Bpest, I. Attila u. 91. III. 2.) tanárnak, hogy sürgesse meg a dolgot. Azt akarom, hogy a pénz minden filléréje a Mama személyes szükségére menjen. Az elutazás percében nagy hálával gondol Mamára és kezeit csókolja szerető fia

Dezső

(Ez a levél Kolozsváron, a *volt református kollégium levéltárában* eredetiben olvasható.)

Azt, hogy *hova* utazik Szabó Dezső, már régebben eldönthette. Amikor a „nemzetgyalázás” ügyében a *Tábla* is elítélte, az író így nyilatkozott a *Világ* munkatársának, *Baróthy Bálintnak*:

– Hogy *hova* megyek? Olyan helyre, ahol együtt van a tenger és a nagy város. Talán Genovába, Nápolyba, vagy valamelyik francia kikötővárosba. Ott is belém menne ám az élet, ott is emberarcok ezreit fogom olvasni s regényeimben azok életét, azok arcát fogom megrajzolni. Ott talán nem fognak börtönbe vetni azért, ha múlt szenvedéseiket örök szépségekké változtatom . . . (*Világ*, 1924. febr. 30)

Végül is: 1924. október 18-án, szombaton, elindult a vonat Szabó Dezsővel, hogy Olaszországba vigye.

⁸ *Petőfi Irodalmi Múzeum*. XX. sz. Vegyes levelezés.

⁹ *Világ* 1924. okt. 5., okt. 10., okt. 12., okt. 15., okt. 17. (öt cikk)

E naptól kezdve Szabó Dezső *naplót vezetett*.¹⁰ Szokásához híven e naplót is – mint előadásai vázlatát – *francia nyelven* írta. (A fordítás munkáját, az elég nehezen olvasható francia szöveg nyomán, *Szőcs Zoltán és dr. Zsigmond Gyula* végezte.)

A napló – amint majd olvashatjuk – *közel három hónapig* folytatódik, majd 1925. január 11-én megszakad, végleg abbamarad.

J. d'Italie

Samedi

18. *Octobre*. Jour de départ. – Les arbres noyés dans le soir. – Hegyi le rustre et Fekete le diplomate. – Le Karst. – Les maisons saccagées par la guerre.

Dimanche

19. *Octobre*. Arrivée le soir à Milan. L'auto en panne. – Pas de place dans les hôtels. – L'hôtel d'Orcello. – La petite chambrière. Nuit d'angoisse.

20. *oct. Lundi* Matin à la gare. – L'ouvrier hongrois qui chante: Bujdosik a kedves rózsám – Les Alpes liguriennes. – La jeune bauté (!) brune avec son amant qui me font des yeux laides (!): je reste roi! – La vue de Gênes. – *L'agent Maggi*. – Ma chambre au 26/A. *Solita Multedo* Je traverse la place *Corvetto* dans une voiture, une voix de femme crie: Szabó Dezső!

21. *oct. mardi* Le barbier qui déclare les vérités du fascisme. – La Banco commerciale. – Le soleil à la fenêtre de ma chambre. – Après midi très triste. – Refuge non réussi au cinéma – Soirée chez moi: jambon italien, du vin, une bougie. Le visage de ma mère – Nincs menekvés?

22. *oct. mercredi* Nuit d'angoisse et de malaise physique – Vagabondages dans les rues de Gênes: – Le finish continué de la vie vers la mort. – Une femme du peuple passe tout près de moi et dit mon nom. – Déjeuner tragique au restaurant de Carlo Felice: fatalité de la chair. – Après midi: au bain. – Je consomme devant un café: un enfant, frappé de mon visage me regarde une (!) quart' d'heure. – Au cinéma: *Le due orfanelle*. – On joue la Marseillaise: Que dois-je faire? Ai-je encore une mission en Hongrie. – Soirée pluvieuse.

23. *oct. jeudi* – Au campo santo de Gênes: dépôt des pierres médiocres. – L'affreux colombarium. – Les quartier (!) des petits morts – Soirée triste et du chianti.

24. *oct. vendredi*: à Nervi. – Projets de s'établir définitivement. – Il faut faire l'épopée. – Après midi pluvieux – Soirée lourde de Gênes –

25. *Samedi*: Bon rire à la *Banco Commerciale* – A Nervi-Soleil et mer. – Je retiens deux chambres. – Les enfants de la *Solita Multedo*.

26. *Dimanche*: Etablissement à Nervi – Après le déjeuner: sommeil d'enfant bercé par la mer. – Deux voitures de foin s'ent (!) vont par la mer. 27–28. A Nervi.

29. (*lundi*) – Bonté de la mer. – Promenade à Bogliasco. – La chiesa al mare. – Nouvel horizon (!) et espérance – Mon nouvel habit anglais.

30. *oct. jeudi*. À Bogliasco par voiture. – De là à Sori à pied. – La bonté du jeune étudiant qui montre le chemin. – Le jardin aux dahlias – La trattoria della stazione di Sori. – Le Monsieur qui parle français. – «La cuisinière» La vieille cuisinière. – Je prend (!) mon appartement (!) dans la via Garibaldi di Sori. – Soir à Nervi. Types du Strand-hôtel: – La chambrière *qui ne trouve pas le bonheur* – La vieille dame qui mange beaucoup. – Les vieilles femmes, leurs deux filles et la petite à la Velasquez – Le maestro de l'orchestre du Peer Gynt qui déclame – L'homme au crâne chauve, type de professeur qui cherche des amis.

Types de la promenade de Nervi

- L'alter-ego de Joseph Szirmay qui cherche des partners¹¹ d'échec
- Le petit bicycliste¹² américain

¹⁰ MTA Kézirattára. Ms 4765/13. jelzet.

¹¹ Helyesen: *partenaire*

¹² Helyesen: *cycliste*

- Les deux Allemandes terribles et blondes qui se vautrent sur les roches - Le petit Juif qui demande de l'argent dans toutes les langues
 - Le voiturier de Bagliosco
 - L'enfant au chapeau béu pêchant sur les roches
 - Le photographe de la promenade - Il fait mon portrait
 - Le maçon de la villa de *Briand* (!)
 - Je suis le Mylord de Nervi.
31. *oct. vendredi*: Journée très lourde. - Mer houleuse - Chaque religion est l'image idéale du système de l'exploitation sociale. Je sens la solitude. - L'idée de la mort d'*Etienne Patkó*. -
 1. *Novembre samedi*: Départ du *Strand-Hôtel* (Miramare) - Établissement à *Sori*. - Au cimetière de *Sori* le jour des morts. - Soirée familière -: Chez moi! - Le cimetière m'envoie ses lumières.
 2. *Novembre - Dimanche*: Je prends une cuoca - Nuit éveillée mais belle et bonne sur le toit de ma villa. - L'idée: a) Du *Bateau ivre* (Hongrie et humanité) - b) Du bon cimetière. Le monde va vers le cimetière.
 3. *Novembre lundi*: Départ pour Gênes. - Mauvais effet de la ville. - Retour. - Le premier déjeuner chez Moi. - La petite fille à la plage qui lève sa jupe en me criant éperdument: - Jc vous aime! - La route vers Campo. - Je rencontre une jeune fille, type superbe d'Italienne qui m'accompagne et devient très triste à la séparation. - L'idée du prélude *du Tenger és Temető*.
 4. *Novembre - mardi*: - J'achète un bureau sur la route de Campo. Temps magnifique - Le soir à la mer. - Les yeux des enfants quand je passe. - Bouquet d'oeillets.
 5. *Novembre - Mercredi*: Départ à pied pour *Portofino*. - Je suis jeune! - *Rocco* - La jeune fille qui sort de l'église pour me suivre. - Je prends une voiture - La cime de Notre Dame de *Caravaggio*. - Le sourire du petit enfant qui cueille des fruits. - *La Cime de Portofino* Les Laides de la salle à manger. - La terrible vieille virgo anglaise. - La jeune fille et le jeune Allemand maigre qui parlent français et anglais pour être élégant. - Mon côcher et son vieux cheval. - *Sori* - *Rocco* - *Ruta* - *Carnogli* - *San Roquino* - La cime.
 6. *Novembre - jeudi*: Promenade à *Campa* - Le café: *A la Rinascente* couvert des caleçons et des chemises lavés. - La jeune fruitière qui m'aborde et me déborde. - Le sentier qui mène à l'église. - Vue devant l'église sur la mer. - Les trois petits enfants jouent silencieusement sur la place en silence. - On ne va pas à l'école le jeudi - *Calamités de ménage*. - L'idée de s'établir à *Kolozsvár*. -
 7. *Novembre - vendredi*: Commencement du travail: La scène de Dominique avec l'embryon. - Espérance.
 8. *Novembre*: Samedi. - A Gênes - La fille de Monte-Carlo -
 9. *Novembre - Dimanche*: Belle journée - mauvaise soirée nuit lourde
 10. *Novembre - lundi*: Promenade dans la forêt par la via *San-Bartolomeo di Bussego* (?) - L'après-midi à *Rocco*. - Les rues étroites qui donnent sur la mer - Soirée: Bon vin.
 11. *Novembre - mardi*: Lettres de Bpest. - Promenade dans les montagnes par le ruisseau. - Un vieux paysan et trois jeunes cueillent des fruits d'olives. - Il (!) parle: l'accent, la musique, le ton humain de leur discours est *le même* que ceux du paysan hongrois: Une seule langue: langue de l'amour et du travail. - Le soir: La nouvelle de la mort de *Nagyatádi*.
 12. *Novembre - mercredi*: Admirable journée. - Fatigué. - Après-midi à Nervi. - Mon noms (!) prononcés par deux Juifs. - L'idée de parcourir toute l'Italie.
 13. *Novembre - jeudi*: Journée d'attente joyeuse.
 14. *Novembre - vendrei*: Départ - *Le campo santo* de Pisa: Les pierres guérissent - Mauvaise soirée dans l'auberge, dans les rues et à la gare. - La société du wagon.
 15. *Novembre - samedi*: Arrivée à Roma - *L'Albergo dei Principi sur la piazza di Spagna*. - Le Colosseum - *San-Pietro*: On n'y sent pas l'éternité.
 16. *Novembre - Dimanche*: Le tombeau d'*Hadrian*. - *L'idée du dialogue* devant le S. Pietro du *Segit-ség*. - Rencontre avec *Sík Sándor* au *Campidoglio*. - Après-midi pluvieux: A la villa *Borghese* - Les cygnes noirs. - Au cinéma: Une donna parigiana. - *Le Tevere*: Les lampes. Ces rives dans la brume: yeux de la destinée - L'idée d'une nouvelle:

Une femme après une vie souillée épouse un homme qu'il aime.¹³ Enceinte, elle se suicide pour ne pas avoir un enfant impur.

17. *Novembre* – *lundi*, 18–19

Au vatican – La chapelle Sixtine. La résurrection payenne –

20. *Novembre* – *jeudi*: Départ pour Naples – Les trois couples amoureux dans le wagon. – Arrivée – L'hôtel de la Grande Bretagne –

Le Grand Hôtel Central via Roma Tristesse, dégoût, misère, maladies, ville infâme.

21. *Novembre* – *vendredi*: L'aquarium et le port – L'idée d'une mythologie (!) nouvelle – Déjeuner à Gambrinus – Les rues.

22. *Novembre* – *samedi*: A la Porta-Marina – L'Eglise des Carmélites – La rue: Lavocio – Pompei: le concert de P.

23. *Novembre* – *Dimanche* – Sur la Piazza-Vittoria – L'enfant qui vend des fleurs et offrant (!) des filles. – Le vetturero – Départ.

24. *Le trajet de S. Giovanni* à Messina – La jeune blonde qui se blottit contre moi. – Soleil de mon Messine – Au campo santo

25. *Novembr* (!) – *mardi*: Arrivé (!) à Taormina – L'hôtel Timer – Au théâtre grec. – Soirée douce sur une colline

26. *Mercredi*: Je passe à l'hôtel Exelcior. – Le jeu des nuages sur la mer. – Temps mouillé mais très doux. – Excursion à Castel Mola – La paysanne qui m'y mène, enceinte de 4 mois. – Sa famille qui l'attend. – Le café de San. Giorgio – Le vieux qui me reconduit à Taormina – Le petit gala de la salle à manger de l'Exelcior – Le chanteur et les musiciens.

27. *Novembre, jeudi*: Temps mauvais, journée triste. Très seul et désespéré de l'avenir. – Le soir: la la (!) famille anglaise avec les deux jeunes filles à la table voisine – Le magnat hongrois avec une fille. – La vieille femme qui fait l'étalage de son bras marbré – Les deux vieilles anglaises en toilette – La conduite d'un nommé Sion. – Soirée tragique. Un rêve: Etienne Csiky, mon ancien camarade d'école à Kolozsvár: me donne au collège calv. de Kolozsvár des fleurs et des livres au nom de la jeune Hongrie.

28. *Novembre* – *vendredi*: Dans le jardin de l'Exelcior – les yeux des fleurs. – La chambrière (30 ans) très sage et sentimentale me raconte souffrances et ses espérances. – Jour de Sirocco, son étrange effet. – Arrivé (!) à Siracusa – Le terrible hôtel de Rome – L'hôtel des Etrangers. – Chez le barbier. – La surprise de mon visage.

29. *Novembre*: *Samedj* – Triste journée dans la sporca città. Soirée: tempête gigantesque avec pluie torrentielle.

30. *Novembre* – *Dimanche*: Visite à Siracusa antica. – La vie comme système d'illusions. – Soleil. – Brusque départ après le déjeuner – Arrivé à Catania. – Le ristorante Galliani. – Ma bonne et grande chambre dans l'hôtel Bristol – Soirée d'espérance.

1. *décembre*: Journée de mai. – Au – jardin *Bellini*. – *L'Aetro* – Après-midi: flânerie triste. – L'horrible fille grasse. – Le discours du cocher qui me conduit chez elle.

2. *décembre mardi*: Au jardin *Bellini*. Repos. – Après-midi: nouvelle flânerie. – Au cinéma. – Je suis très regardé et coqueté – Un peu de contentement¹⁴ et d'espérance. – La chambrière de *Vienne* qui me salue en hongrois.

3. *décembre* – *mercredi*: Belle matinée au j. *Bellini*. – Départ. Le train comblé. – Le bourgeois, sa femme et sa fille – Les petits gentp (!) italiens: Ressemblance superficielle aux nôtres – *La mare cattiva* à Messina, une femme se jette sur la poitrine de M. son voisin. Le bourgeois me repète (!): que vous êtes pâle et il commence à vomir. – Le rire des enfants chasse mon malaise. – Je passe dans une 1ère classe. – Le Monsieur (Ressemblance avec L. Komla) qui fait sa toilette de nuit. – Averse.

4. *décembre, jeudi*: Le train passe par un déluge d'automne. Déjeuner à Rome – Arrivé à Firenze – L'hôtel: *Cavour*.

¹³ Sic! Helyesen: *qu'elle aime*

¹⁴ Sic! Helyesen: *contentement*

5. *décembre vendredi*: Le matin dans la piazza del Duomo silencieux. Je passe à l'hôtel de Savoia. — Sur la place de Michelangelo — Déjeuner dans l'hôtel — Promenade dans les environs — La mort et la vie au cimetière de *San Miniato*. — Possibilité d'une patrie nouvelle. — Dîner (!) au restaurant *Giotto* — Au cinéma: Edison: *La bottiglia incantata*. —
6. *Samedi - décembre*: Dans l'église de Dante. — Le prêtre (qui) montre les choses. — Dans les Galeries (!) degli Uffizi: la mort: impossible, impossible! — Déjeuner à l'hôtel. — Grande promenade dans les boulevards. — Dans le Giardino sur la rive de l'Arno. Dîner au restaurant Melini — L'enfant aux cheveux d'or dans la nuit. — Au Cinéma —
L'idé d'ine nouvelle:
Résurrection: je suis bon!
7. *Décembre - Dimanche*: À l'église et au cloître de *Santa Maria Novella* — À la *Santa Trinita* L'église de San. Siméon et de la *Santa Annunziata*. Déjeuner à l'hôtel — La société internationale interalliée. — Sur la place de Michelangelo — L'église della *Santa Croce* — Les grands tombeaux. Au cinéma Exelcior: *Le retour d'Ulisses* (!) — Au cinéma de l'éducation morale. — J'entre dans une église, on chante, la foule me regarde. —
8. *Décembre - lundi*: Au palais Pitti — Flâneries d'adieux — Une grande tristesse dans un coin de la ville — Au Cinéma Edison: Une jeune fille rayonnante qui n'ôte pas les yeux de mon visage même pour voir le film. — La chambrière de l'hôtel de Savoia. —
9. *décembre - mardi*: Rêve de la nuit: Je suis lépreux, éloignez-vous de moi! — Départ dans la ville noire et déserte — Arrivé à Recco. — Un coucher de soleil étrange. — Repas chez moi à Sori: seul, triste et fort.
10. *Décembre: mercredi*: Les lettres venues de Bp. — La carne della giudea du restaurant des chemins de fer. — Après-midi: Nervi. Je loue la villa Étienne. La thèière et la fraude de Mme Démarchis.
11. *décembre - jeudi*: À Gênes — À la Banco commerciale. — Triste conduite des Démarchis.
12. *décembre - vendredi*: Je quitte Sori — Retenu par le train à la barre de Pierri. — Trompé de nouveau.
13. *décembre - Samedi*: Ma nouvelle femme de chambre — Achats à Gênes: tapisseries, linges de lit.
14. *décembre - dimanche*: Promenade à San Hilario Concert d'après-midi au café de Nervi. Tout-le-monde me regarde — Danse dans l'auberge où je dîne.
15. *décembre - lundi*: Temps triste. —
16. *décembre - mardi*: Jour de mai Ma première excursion en *barque*
17. *décembre - mercredi*: Beaux temps. Ma deuxième excursion en barque de Nervi à Sori. — Le bateau à voile qui porte une charge de cailloux.
18. *décembre - jeudi*: Le serrurier de la via Marco Polo — Après midi: Sur la promenade de Nervi — Soirée tourmentée.
19. *décembre vendredi*: Travail — À San Hilario — Coucher du soleil sur la mer — Le barbier chez moi — Lettre stupide d'un professeur hongrois. — Les deux journalistes de l'Est.
20. *décembre - samedi*: À Gênes au vurstli. — Un peu d'espérance.
21. *décembre - dimanche*: En barque en pleine mer sur le rayon du soleil — Après-midi à Gênes. Flâneries dans les rues étroites de Gênes le soir — L'idée d'un drame.
22. *décembre Dimanche*: À Gênes: sur le *Monte Salvatore* — Déjeuner au cabaret du mont. — Souvenirs d'enfance des commencements du printemps — Achat de Gil-Blas. — La fille enceinte qui m'appelle chez elle. —
23. *décembre lundi*: Sur la Passaggiata. Rome (?)
24. *décembre - mardi*: Départ à Gênes dans la grande matinée. — Le tramway s'arrête, je continue la route à pied. — Achat de livres — Je retourne par voiture. Soirée de Noël, sans arbre, sans illusion + très seul. — Je me couche à 8 heures — Réveil nocturne.
25. *décembre - mercredi*: Au cinéma: rire des enfants — Soirée triste.
26. *déc. jeudi - Bien*
5. *Janvier - 1925*: Grande résolution de la nuit précédente. — Tout va bien — L'écueil au consulat de France — À la rédaction del Secolo XIX. — À la préfecture chez M. De Felice. — Achat d'un paletot d'hiver.
7. *Janvier - mercredi*: Levée du matin avant l'aube. — L'agent de *Dinegro*. — Je paie les ouvrier avec mes tables de bois. Le baise-main de M. Zucca. — Départ

8. *Janvier, jeudi*: Temps superbe par la France argentée. Arrivée à Paris. – L'hôtel des étrangers. On se souvient (!) de moi.
10. *Janvier, samedi*: Peer Gynt (!) au théâtre Porte St. Martin.
11. *Janvier – dimanche*: Le mariage de Figaro à la Comédie,
12. *Janvier, lundi*: Je m'installe dans l'hôtel Beauvoir.

Olaszországi n(apló)

- Szombat, Október 18.* Az indulás napja. – Az estébe merülő fák. – A goromba Hegyi és a diplomatikus Fekete. – A Karszt. – A háborútól feldúlt házak.
- Vasárnap, Október 19.* Érkezés este Milánóba. – A defektes gépkocsi. – Nincs hely a szállodákban. – Orcello-hotel. – A kis szobalány. – Szorongásos éjszaka.
- Hétfő, Október 20.* Reggel apályaudvaron. – A magyar munkás, aki énekl: Bujdosik a kedves rózsám. – Az Alpok vonulata. – A fiatal barna szépség szeretőjével, aki szemez velem . . . király maradok! – Genova látványa. – *A Maggi ügynökség.* – Szobám a *Solita Multedo 26/A.* – Kocsival megyek át a Corvetto téren, egy nő felkiált: Szabó Dezső!
- Kedd, Október 21.* A borbély aki hangoztatja a fasizmus igazságait. – A Kereskedelmi Bank. – A nap a szobám ablakában. – Nagyon szomorú délután. – A moziban sem sikerült menedéket találnom. – Este a szobámban: olasz sonka, bor, egy gyertya. Anyám arca. – Nincs menekvés?
- Szerda, Október 22.* Szorongásos éjszaka és rossz fizikai állapot . . . – Kóborlás Genova utcáin: az élet örökös hajszája a halál felé. – Egy asszony a tömegben egészen közel került hozzám és a nevemet mondta. – Tragikus ebéd a Carlo Felice vendéglőben: a választás végzete. – Délután fürödtem. – Ülök egy kávéház teraszán és egy gyermek úgy elámult az arcomon, hogy negyed-óraig néz. – Moziban: *Le due orfanelle.* – A Marseillaise-t játszik: mit kell tennem? Van még nekem küldetésem Magyarországon? – Esős este.
- Csütörtök, Okt. 23.* A genovai temetőben, középszerű sírkövek lerakata. – Az iszonyatos kolumbárium. – A kicsiny halottak parcellája. – Szomorú este és chiantini. (*Olasz bor.* – a fordító –)
- Péntek, Okt. 24.* Nerviben. – A végleges letelepedés tervei. – Eposzt kell csinálni. – Esős délután. – Nyomott genovai este.
- Szombat, Okt. 25.* Nagy nevetés a *Kereskedelmi Bankban.* – Nerviben. – Napfény és tenger. – Le-foglaltam két szobát. – *A Solita Multedo* gyerekei.
- Vasárnap, Okt. 26.* Átköltözés Nervibe. – Ebéd után a tenger ringatásában alszom, mint egy gyermek. – két szénás szekér behajtott a tengerbe.
27–28. Nerviben.
- Szerda, Okt. 29.* A tenger jósága. – Séta *Bogliascoban.* – La chiesa al mare. – Új látóhatár és remény. – Új angol ruhám.
- Csütörtök, Okt. 30.* Bogliascoba mentem kocsival. – Onnan Soriba gyalogoltam. – A fiatal egyetemista lány szépsége, aki megmutatta az utat. – A dália kertje. – Az olasz vendéglő a Sori-i állomáson. – A franciául beszélő úr. – Az öreg szakácsnő. – Szobát bérelek Soriban a Garibaldi utcában. – Este Nerviben. – A Srand-Hotel típusai: – A szobaasszony, *aki nem találja a boldogságát.* – Az öreg hölgy, aki sokat eszik.
– Az öregasszonyok, két lányukkal és a la Velasquez.
– A Peer Gynt zenekar karmestere, aki szónokol.
– A kopasz koponyájú ember, *tanár típus, aki barátokat keres.*
- A Nervi-i sétány típusai:
– Szinnyei József alterégója, aki sakkpartnert keres.
– A kis amerikai biciklista.
– A két rettenetes szőke német, ahogy görnyedeznek a sziklákon.
– A kis zsidó, aki pénzt keres minden nyelven.
– A Bagliasco-i kocsis.
– A kék-kalapos gyerek, amint halászik a sziklákon.
– A sétány fényképésze, aki lefényképez.
– A Brianch villa kőművese.
– Én vagyok Nervi Mylordja.

- Péntek. Okt. 31.* Nagyon nehéz nap. – Nyugtalan a tenger. – Minden vallás a kizsákmányoló rendszer eszményített képe. – Érzem a magányt. – *Patkó István* halálának gondolata.
- Szombat. Nov. 1.* Távozás a Strand-Hotelből. (Miramare) – Beköltözés Soriba. – Halottak napja a Sori-i temetőben. – Családi este: Nálam. – A temető elküldte nekem fényeit.
- Vasárnap. Nov. 2.* Vásárolok egy kakkukos órát. – Nem alszom, szép és kellemes éjszaka a villám tetején. – Az ötlet: a) *A részeg hajóról.* (Magyarság és Emberiség) – b) A jó temetőről. A világ a temető felé halad.
- Hétfő. Nov. 3.* Indulás Genovába. – Rossz benyomások a városról. – Visszautazok. – Az első ebéd otthon – Egy kislány a tengerparton felhúzza a szoknyáját és szenvedélyesen kiáltja felém: szeretem magát! – Az út Canapa felé. – Megismerkedtem egy fiatal lánnyal, pompás típusú olasz nő, elkísért és szomorú volt a búcsúzáskor. – *A Tenger és temető* előjátékának gondolata.
- Kedd. Nov. 4.* Vásároltam egy íróasztalt a Canapa-i úton. – Pompás idő. – Este a tenger mellett. A gyerekek, ahogyan elhaladok. – Gyertyás virrasztás.
- Szerda. Nov. 5.* Gyalogséta *Portofinoba*. – Fialat vagyok! – *Recco*. – A fiatal lány aki kijött utánam a templomból. – Kocsit béreltem. – *Caravaggio*, Notre Dame csúcsa. – A gyümölcszedő kisfiú mosolya. – *A portofinoi hegycsúcs*. – Az étterem csúfságai: az iszonyatos angol aggszűz. – A fiatal lány és a német fiatalember, nagyon elegánsan beszélnek franciául és angolul. – A kocsisom és öreg lova. – Sori-Recco-Ruta-Camogli-San Roquino-La Cino.
- Csütörtök. Nov. 6.* Canapai séta. – Az *Á la Rinascente* kávéház teleaggatva kimosott ingekkel és alsónadrágokkal. – A kis gyümölcsáros lány megszólított és szóval tartott. – A templomhoz vezető ösvény. – Kilátás a templom elől a tengerre. – Három kisgyerek csendesen, önfeledten játszik. – Csütörtökön nincs tanítás. – *Háztartási bosszúságok*. – A kolozsvári letelepedés gondolata.
- Péntek. Nov. 7.* A munka kezdete: a Dominique jelenete az embrióval. – Reménység.
- Szombat. Nov. 8.* Génában. – A Monte Carló-i lány.
- Vasárnap. Nov. 9.* Szép délelőtt-rossz este-nehez éjszaka.
- Hétfő. Nov. 10.* Séta az erdőben a via San-Bartolomeo di *Bussego*-ba (vezető úton.) – Délután *Recco*-ban. – A szűk utcák, amelyek tengerre néznek. – Este: jó bor.
- Kedd. November 11.* Levelek Bpestről. – Séta a hegyekben, a patak mentén. – Egy öreg és három fiatal paraszt oliva bogyót szüretelnek. – Beszélgetnek: társalgásuk hangsúlya, muzsikája, emberi hangja *ugyanolyan*, mint a magyar parasztoké: egyetlen nyelv: a szerelem és a munka nyelve. – Este: *Nagyatádi* halálának híre.
- Szerda. November 12.* Csodálatos reggel. – Fáradtság. – Délután *Nerviben*. – Két zsidó nevet mondja. – Egész Olaszország beutazásának gondolata.
- Csütörtök. Nov. 13.* A vidám várakozás napja.
- Péntek. November 14.* Indulás a *Pisa-i temetőbe*: A gyógyító kövek. – Nyomasztó este a fogadóban, az utcán és a pályaudvaron. – A vagonbeli társaság.
- Szombat. Nov. 15.* Megérkezés Rómába. – Az *Albergo dei Principi a Spogna téren* A Colosseum. – Szent Péter, székesegyház: az ember nem érzi benne az örökkévalóságot.
- Vasárnap. Nov. 16.* Hadrian sírja. – A Segítség párbeszédének gondolata a Szt. Péter bazilika előtt. – Találkozás *Sik Sándorral* a *Campidoglioban*. – Esős délután: a Villa Borghesében. – A fekete hattyúk. – A moziban: Una donna parigiana. – A Tevere. – A parti lámpák a ködben. – A sors játéka. – Egy novella ötlete: Egy asszony, szennyes élet után, férjhez megy egy férfihez, akit szeret. Amikor teherbe esik öngyilkos lesz, hogy ne szülessen tisztátalan gyermeke.
- Hétfő. Nov. 17, 18–19.* A Vatikánban. – A Sixtusi kápolna. – A pogány feltámadás.
- Csütörtök. Nov. 20.* Utazás Nápolyba. – Három szerelmes-pár a vagonban. – Megérkezés. – A Grand Bretagne Szálló. – A *Grand Hotel Central* a római úton. – Szomorúság, undor, nyomor, betegségek, átkozott város.
- Péntek. Nov. 21.* Az akvárium és a kikötő. – Egy mitologikus novella ötlete. – Ebéd a *Gambrinusban*. – Az utcák.
- Szombat. Nov. 22.* A Porta Marinan. – A karmeliták temploma. – A Lavaio utca. – Pompei: pompeii koncert.
- Vasárnap. Nov. 23.* A Piazza Vittoria-n. – Egy kisfiú gyümölcsöt vásárol és odaadja a lányoknak. – A Vitturere. – Indulás.

- (Hétfő) Nov. 24. *St. Giovanni útján Messinában.* – Egy fiatal szőke lány velem szemben. – Májusi nap Messinában. – A temetőben. –
- Kedd. Nov. 25. Megérkezés Taorminába. – A Tiner szálló. – A görög színházban. – Csendes este egy dombon.
- Szerda. Nov. 26. Átköltöztem a Hotel Exelciorba. – A felhők játéka a tengeren. – Nyirkos, de nagyon enyhe idő. – Kirándulás Castel Moléba. – A parasztasszony, aki odavezet, négy hónapos terhes. – A család, amely várja őt. – A Santa Giorgio kávéház. – Az öregember aki Taorminába kísér vissza. – Kis ünnepség az Exelcior éttermében. – Az énekes és a zenészek.
- Csütörtök. Nov. 27. Rossz idő, szomorú délelőtt. Nagyon magányos és reménytelen a jövő. – Este: angol család két fiatal lánnyal a szomszéd asztalnál. – A magyar mágnás, egy lánnyal. – Egy öreg nő mutogatja márványszerű karjait. – Két idős nő estélyi ruhában. – Egy bizonyos Szior nevű illető viselkedése. – Tragikus este: Egy álom: *Csiky István*, régi iskolatársam, a kolozsvári kollégium előtt virágokat és könyveket ad át nekem a fiatal Magyarország nevében.
- Péntek. Nov. 28. Az Exelcior kertjében. – A virágok játéka. – A szobaasszony (30 éves) nagyon okos és érzelmes, elmesélte nekem szenvedéseit és reményégeit. – Sirokkó napja; furcsa hatása. – Megérkezés Szirakuzába. – A borzalmas Róma-szálló. – Az Étrangers-szálló. – Borbélynál. – Az arcom meglepetést okozott.
- Szombat. Nov. 29. Szomorú délelőtt a Sporca Cittaban. – Este: gigantikus vihar, vízesésszerű esővel. – Vasárnap. Nov. 30. Látogatás az antik Siracusában. – Az élet mint az illúziók rendszere. – Napfény. – Hirtelen távozás ebéd után. – megérkezés Cataniába. – A Gallani vendéglő. – Jó és nagy szobát kapok a Bristol-szállóban. – Este: reménykedés.
- (Hétfő) December 1. Májusias délelőtt. – A *Bellini-kertben.* – Az *Etna.* – Délután: szomorú bolyongás. – Egy borzalmasan kövér lány. – Beszélgetés a kocsisal aki kalauzolgat.
- Kedd. December 2. A *Bellini-kertben.* – Délután újabb csavargás. – Moziban voltam. – Megbámulnak és kokettálnak velem. – Kis elégedettség és kis reménykedés. – A *bécsi* szobaasszony aki magyarul üdvözl.
- Szerda. December 3. Szép délelőtt a *Bellini-kertben.* – Elutazás. Zsúfolt vonat. – A polgár, a felesége és a fia. – Az olasz kisemberek meglepő hasonlatossága a mieinkkel. – *La mare cattiva.* – Messinában egy asszony a szomszéd úr keblére borul. – A polgár ismételten mondja nekem: milyen sápadt uram, és elkezdi hányni. – A gyerekek nevetése elűzi rosszullétemet. – Átmentem az I. osztályra. – Az úr (hasonlít Komla L.-re) éjszakai toalettjét végzi. – Zápor.
- Csütörtök. Dec. 4. A vonat őszi özvénzen halad keresztül. – Ebéd Rómában. – Megérkezés Firenzébe. – *Cavour*-szálloda.
- Péntek. December 5. Csendes reggel a piazza del Duomon. – Átköltözöm a Savoia szállóba. – A Michelangelo téren. – Ebéd a szállóban. – Séta a környéken. – Az élet és a halál a *San Miniato* temetőben. – Egy új haza lehetősége. – Vacsora a *Giotto* étteremben. – Az Edison moziban: *La bottiglio incantata.*
- Szombat. Dec. 6. Dante templomában. – A pap megmutatta a dolgokat. – Az Uffizi Galériában: a halál az lehetetlen, lehetetlen! – Ebéd a szállóban. – Nagy séta a körutakon. – A Giardinoban az Arno partján. – Vacsora a Melini étteremben. – Aranyhajú gyermek az éjszakában. – Moziban. – Egy novella ötlete: Feltámadás: én jó vagyok!
- Vasárnap. December 7. A *Santa Maria* kolostorban és templomban. – A *Santo Trinitonál.* – A San Simeon és *Santa Annunziata.* – Ebéd a hotelben. – A nemzetközi társaság távolságtartása. – A Michelangelo téren. – A *Santa Croce* templomban. – A nagy síremlékek. – Az Exelcior moziban: *Ulysses visszatérése.* – Az erkölcsi nevelés mozijában. – Bementem egy templomba, énekelnek, a tömeg engem néz.
- Hétfő. December 8. A Pitti-palotában. – Búcsú kószálás. – Nagy szomorúság a város szélén. – Az Edison moziban, egy fiatal tündéri lány le nem veszi a szemét az arcomról, még a film kedvéért sem. – A Savoia-szálló szobaasszonya.
- Kedd. December 9. Éjszakai álom: Leprás vagyok, térjenek ki előlem! – Elutazás a kihalt, elhagyott városból. – Megérkezés Reccoba. – Különleges naplemente. – Pihenés otthon Soriban: egyedül, szomorúan és erősen.
- Szerda. December 10. Budapestről érkezett levelek. – A pályaudvari étterem. – Délután Nervi. – Bérbe veszem az Étienne-villát. – A teáskanna és Démarchi asszony családja.

Csütörtök, Dec. 11. Genuában. – A kereskedelmi Bankban. – Démarchiéki szomorú viselkedése.
Péntek, Dec. 12. Elhagyom Sorit. – A vonatot a *Pievi*-i vonálnál visszatartják. – Újból csalódás.
Szombat, Dec. 13. Új szobaaszonyom. – Vásárlás Genuában. szőnyeg, ágynemű.
Vasárnap, Dec. 14. Séta a San Hilariokon. – Délután hangverseny a Nervi kávéházban. Mindenki engem néz. – Táncmultság a szállóban, ahol ebédelek.
Hétfő, Dec. 15. Szomorú idő.
Kedd, Dec. 16. Májusias idő. Első kirándulásom *bárkában*.
Szerda, Dec. 17. Szép idő. Második kirándulásom *bárkában*, Nerviből–Soriba. – Egy vitorlás-hajó kavicsrakományt szállít.
Csütörtök, Dec. 18. A csatakos Marco Sala út. – Délután: Nervi sétányán. – Zavaros este.
Péntek, Dec. 19. Dolgozom. – San Hilarióban. – Napnyugta a tengeren. – A borbély nálam. – Egy magyar professzor ostoba levele. – Az Est két újságírója.
Szombat, Dec. 20. A genuai vurstliban. – Egy kevés reménység.
Vasárnap, Dec. 21. Bárkában a nyílt tengeren, a napsugarban. – Délután Genuában. Esti kószálás Genua szűk utcáin. – Egy dráma ötlete.
**Vasárnap, Dec. 22.* Genuában: a *Monte Salvatore*on. – Ebéd a hegyi kocsmában. – (*Helyesen:* hétfő! dec. 26-ig a napokat Sz. D. tévesen jelölte meg. B. B. S.) Gyermekkori emlékek a tavasz kezdetéről. – A Gil Blas megvásárlása. – Egy terhes lány, aki megszólított. –
Hétfő, Dec. 23. A *Passeggiatán*. Semmi.
(*Helyesen:* Kedd)
Kedd, Dec. 24.
(*Helyesen:* Szerda) Kora reggel indulok Genuába. – A villamos megáll, gyalog folytatom utamat. – Könyvek vásárlása. – Kocsival jöttem vissza. – Karácsony este: fa nélkül, illúziók nélkül, nagyon egyedül. – 8 órákor lefekszem. – Éjszakai álom.
Szerda, Dec. 25. A moziban. a gyerekek kacagása. – Szomorú este.
(*Helyesen:* Csütörtök)
Csütörtök, Dec. 26. Semmi.
(*Helyesen:* Péntek)

(1924. december 27.–1925. január 4. között bejegyzés nincs. B. B. S.)

Hétfő, 1925. jan. 5. Nagy elhatározás a múlt éjszaka. – Minden rendben megy. – Egy kis bökkenő a francia konzulátuson. – A del Secolo XIX. szerkesztőségében. – A prefektúrán De Felice úrnál. – Vásároltam egy télikabátot.
(Január 6.-án nincs bejegyzés)
Szerda, Január 7. Hajnal előtt felkeltem. – A *Dinegro*-i rendőr. – A munkásokat asztalaimmal fizettem ki. – Madam Zucca anyai csókja. – Elutazás.
Csütörtök, Jan. 8. Csodálatos időben keresztül az ezüstös Franciaországon. – Érkezésem Párizsba. – A Hotel des Étrangeres. – Emlékeznek rám.
(Január 9.-én nincs bejegyzés)
Szombat, Jan. 10. A Porte St. Martin színházban: Peer Gynt.
Vasárnap, Jan. 11. A Figaró házassága a Comédie-ben.
Hétfő, Jan. 11. Beköltözöm a Beauvoir-szállóba.
(Itt a napló bejegyzései véget érnek. B. B. S.)

Újra olvasva Szabó Dezső naplóját, megállíthatjuk, hogy az nem hasonlítható Goethe, Tolstoj, F. Kafka vagy Széchenyi, Karinthy, Balázs Béla naplójához. A rövid feljegyzések – slágvortok – sorozata, *kizárólag* az író számára íródtak. [Több helyen emlékeztet Gárdonyi *titkozással* írt naplójára, amelyet csak ő kívánt elolvasni.] A megírás *formája* mindenképpen naplószerű és ha nem is tekinthető *teljesértékű* kortörténeti dokumentumnak, ez az írás-sorozat értékes, irodalomtörténetileg még eddig feltáratlan adatokat közöl.

Miről is *tudóstit*? Természetesen – elsősorban – Szabó Dezső olaszországi életkörülményeiről. A naplóból megtudjuk, hogy *mikor, hol járt és mit tapasztalt* a fasizálódó Olaszországban? Megtudjuk, hogy készülő nagy regényéhez, a *Segítség!* címűhöz, hol és mikor szerzett fontos *nyersanyagot*. Gondoljunk a tengeren történt *bárkázásaira*. A *Tenger és temető* című novellás-kötetében is gyakran

szerepelnek utazása alakjai, figurái, sőt a vele megtörtént események is – írói fantáziával kibővítve. Külön érdekesség Szabó Dezső akkori *lelkállapota*, melybe a napló segítségével be-bepillantathatunk. Sokszor szinte érezzük azt a *belső vívódást* amely Szabó Dezsőben, Olaszországban, lezajlott: kint maradjon vagy hazajöjjön? Van-e még jövő, alkotási feltétel, idehaza? Befuthatja-e a *magának megszabott* pályát, vagy végleg fel kell adnia a harcot, melyet a magyarság megmaradásáért vív? Örök dilemmában tölti napjait.

Mit *nem tudunk* meg a naplóból, amelyre pedig kíváncsiak lennénk? Például: hol, mennyit költekezett Szabó Dezső a magával vitt összegből? Hol és mennyit dolgozott a regényén, amelynek a végén ezt írta: „*Írtam: A Gellérthegyen, Génúában, Soriban, Nerviben, Taorminában, Párizsban, Szegeden, a Rókus-hegyen.*” (Segítségl! 1925.)

Szabó Dezső *nem ír* naplójában az olaszországi szerelmi kapcsolatairól, kalandjairól. Az akkor negyvenöt éves férfi sokszor lejegyzí, hogy „*szép lány, szobaasszony*”, de egyetlen szerelmi viszony nem szerepel a lapokon. Majdnem elképzelhetetlen, hogy egész olaszországi tartozkodása alatt nem akadt volna számára nő. Habár . . . dr. Farkas László, a volt *Táltos* könyvkiadó tulajdonosa, 1962-ben nekem így nyilatkozott Sövény utcai lakásában:

„– Szabó Dezső legtöbb könyvét én adtam ki a húszas években. Hosszú ideig jó barátságban voltunk. Egyszer ő maga mondta el, hogy néha, *rendesen* *összel*, valami trópusi láz-szerű baj tör rá. Akkor hetekig rosszul érzi magát, az az érzése, hogy mindenki őt bántja. Dolgozni sem tud ilyenkor. Elmegy nagyokat sétálni. Találkoztam is vele ilyen állapotban: mellét kidüllesztve, hátrafont karral, bőszi arc-kifejezéssel „*dolgozta magát*” előre az úton . . . Szerelméről soha nem beszélt. Talán nem is volt szerelme? . . . Hallottam az olaszországi újtjáról. Akkor kijelentette, hogy ott fog élni és írni: mert olaszul éppen olyan jól tud, mint magyarul. Valóban elutazott: Szabó György tanár elkísérte Felső-Olaszországig. Ott már Dezső barátom nagyon nyugtalan lett és a kísérőjét hazaküldte. Ő – sajnos – teljesen *egocentrikus* beállítású volt, talán csak Adyban volt meg ez a túlzott „*én-kultusz*”.”

Szabó Dezső érintett „*őszi betegségével*” kapcsolatban egy orvosi bizonyítvány is rendelkezésünkre áll. Ezt – hat évvel előbb – 1918-ban állította ki az ungvári orvos: dr. *Gulácsy Árpád*. [Ebben az időben Szabó Dezső *mint tanár* az Áll. Főreáliskolában működött Ungváron.]¹⁵

„Nagy fokú idegesség. – Álmatlanság, lesóványodás és gyors szellemi és testi kifáradás. A betegség *szeptember hónap*ban keletkezett . . . Teljes pihenésre van szüksége. – Egyelőre hat hétre. – Kívánatos lenne ideggyógyintézeti kezelés, esetleg otthon is maradhat. – Dr. Gulácsy.”

Az egész naplón érződik az író lehangoltsága, letörtsége, enyhe depressziója. A fő-magyarázat, természetesen; a *kilátástalanság*. Eladta holmiját, nehezen összegyűjtött könyvtárát, végleg otthagyt a szép lakását a Gellérthegy oldalában. Pénze ugyan volt, de Olaszországban érezte meg, hogy ez önmagában kevés. Bizonyára sokat foglalkoztatta a gondolat: mit keres itt? A magyar író – az ő adottságai-val – *mire* tud írni olasz-honban? Hazahívja a múlt, a táj, a nyelv, a pesti kávéház, a *Centrá* és nagy szerelme: *Buda*.

Az, hogy Szabó Dezső mennyire *egocentrikus* beállítottságú volt – a naplója is bizonyítja: „Lányok, asszonyok nézik, figyelik: még a moziban is valaki őt bámulja egész idő alatt, nem figyelve a filmre. A fiatal Magyarország nevében virággal és könyvvel köszöntik a régi kollégiuma előtt. Stb. stb.”

Nem nehéz kimutatni a *személyiségzavart*, a kívánt, sóvárgott népszerűség-vágyat, mely álmában, vagy *akart* hallucináció formájában éri. Mindez összefügghetett „*őszi betegségével*” is. Pontosan nem lehet tudni.

A következőkben megkísérlem megfajteni az elhalványult napló titkait.

Megjegyzések Szabó Dezső „Olaszországi napló”-jához

1924. október 18. *A goromba Hegyi és a diplomatikus Fekete* = Szabó Dezsőt útjára nemcsak Szabó György tanár kísérte el, akit dr. Farkas László említett, hanem Fekete József tanár, finn nyelvész és dr. Agyagfalvi Hegyi István is. (Szózat. 1924. nov. 1.) Utóbbiak Velencéig kísérték el az író. október 29. *La chiesa al mare* (olasz) = Templom a tengernél.

¹⁵ *Országos Levéltár. VKM. K. 500. jelzet. (Tisztiorvosi bizonyítvány)*

november 4. *Gyertyás virrasztás* = Az este eseménye, látványa megfogta Szabó Dezsőt. Tárcanovellájában szépen meséli el élményét. (*A Canepai este*. = Levelek Kolozsvárra. 1943. 142. o.)

november 11. *Nagyatádi halálának híre* = Nagyatádi Szabó István meghalt 1924. november 1-jén. – Szabó Dezső nekrológja 1925. március 15-én jelent meg a *Szeged* c. lapban.

november 16. *Találkozás Sík Sándorral* = Sík Sándor (1889–1963), Szabó Dezső írásművészetének, retorikájának nagy tisztelője. Például: *Pázmány az ember és az író* c. művében ezeket írja: „Leggyökeresebben rokonának, – az elválasztó világok ellenére is – Szabó Dezső prózáját érzem.” (1939)

A moziban: Una donna parigiana (olasz) = Egy párizsi nő.

december 3. *La mare cattiva* (olasz) = A rossz tenger.

december 5. *Az Edison moziban: La bottiglio incantata*. (olasz) = Az elvarázsolt palack.

1925. január 8. *A Hotel des Étranger*. – *Emlékeznek rám*. = Szabó Dezső előzőleg már két alkalommal (1909, 1911.) bérelt szobát ebben a szállodában. A szálló három utca találkozásánál: a Boulevard St. Michel, a rue Racine és a rue Ecole de Médecine közös sarkán van. Bejárat a rue Racine felől.

*

Szabó Dezső – naplója adata szerint – 1925. január 8-án érkezett meg Párizsba. Először a Hotel des Étrangers-ben lakott, majd január 11-én átköltözött a Beauvoir-szállodába. Itt – feltehetően – sokat dolgozik a *Segítség!* regényén. E két hónapról alig tudunk valamit. Azaz mégis: akkor találkozott dr. Bodor Györggyel, aki történetünkben már egy pillanatra, a Szirtes úti lakásban, felbukkant. Dr. Bodor jogtanácsos a következőket mondta el Tárogató úti találkozásunk alkalmával 1963. március 6-án:

„– Közeli ismeretségben voltam Szabó Dezsővel. Fivére, Szabó Jenő, keresztelt meg Kézdivásárhelyt, ahol vezető református lelkész volt. Mi tulajdonképpen Lécfalvaiak vagyunk. Szabó Dezsőnek van egy elbeszélése a *Bodor Áronka felesleges* című, ez az én családomról szól; *Az elsodort falu*-ban több lécfalvi figurára rá lehet ismerni. Szabó Dezső többször nyaralt Lécfalván és megfigyelte az itt élő embereket.

– Először 1923-ban találkoztam Szabó Dezsővel, akkoriban az *Élet és Irodalom* című folyóiratot szerkesztette, ezt az egyetemi ifjúság pillanatok alatt elkapkodta . . . Ebben az időben az erdélyi ifjúság teljes mértékben Szabó Dezső tanításai szerint ítélte meg a helyzetet. Maximálisan a hatása alatt álltunk és ezt az Elsodort Falu indította el. Nem titkolom, amikor felkerültem Budapestre, már kész híve voltam a *Mesternek*. Bár én nem neveztem így, hanem „*Szerkesztő úr*”-nak. Szabó Dezső nem utasította vissza ezt a megszólítást.

– Másodszor – a Szirtes úti találkozások után – Párizsban találkoztam Szabó Dezsővel. 1925 telén, koratavaszán. Nem lehetett senkivel összetéveszteni, mert külső megjelenése roppant imponáló volt. Ilyennek képzelte az ember Dantont. Feltűnően ápolts és elegáns öltözetben sétált. A *Grand Palée* múzeumban láttam meg és mentem hozzá. Én akkor ott diák voltam még.

– Rendkívül szívélyesen fogadott. Kifejtette, hogy mennyire örül nekem, mert magyar diákokkal addig csak mutatóban találkozott. Elmondta, hogy kénytelen elhagyni Magyarországot, mert otthon lakása sincs. Felajánlottam neki, hogy költözzék a mi előpataki villánkba. Ő elhárította meghívásomat, ajánlatomat azzal, hogy „*köszöni, de most Párizsra van szüksége mert nagy művén dolgozik*”. Ezzel elváltunk.”

(Dr. Bodor György 1976-ban, Budapesten, elhunyt.)

Régi tanítványa: Erdély László ugyancsak találkozott Párizsban Szabó Dezsővel, a Beauvoir-szállóban. Erről később a *Friss Hírek*¹⁶ című lapban ekképpen számolt be: „. . . És előttem áll Szabó Dezső szürke utazó ruhában. Jó erősen megszorítja a kezemet és gyorsan leültet . . .

– Ma este tovább utazom. Délután még becsatngoltam Párizst, elbúcsúzom tőle . . .

Megkérdezem még, hogy hová kívánjak jó utat?

– Angliába – gondolkozás nélkül.

¹⁶ ERDÉLY László, *Párisi találkozás Szabó Dezsővel*. Friss Hírek 1925. márc. 22., 2.

Ma délután tehát, gondoltam mikor lementem a lépcsőn, *tovább utazik Angliába*, úgyszólván előkészület nélkül. Látszik, hogy az útirányt az utolsó perc után szokta elhatározni.

Az utcán újra elővesz a probléma: *hová fog megérkezni, ha Angliába indul? . . .*” (Kiemelések a cikk írójától, Erdély Lászlótól. B. B. S.)

A valóság: Szabó Dezső *nem* Angliában készült, hanem hazafelé vette útját, kerek kéthónapos franciaországi tartózkodás után.

Mielőtt megérkezéséről írok, olaszországi *levelezését* ismertetem. A Román Népköztársaság Akadémiája kolozsvári fiókjának könyvtárában két olyan levelet őriznek, amelyeket Szabó Dezső Olaszországból írt édesanyjának:

1. Dátum nélküli levél. A borítékon a postabélyegző: Genova 27. 10. 24.

Özv. Szabó Józsefné öngyóságának

Kolozsvár-Cluj Holdvilág u. 13. Strada Lunarea Romania

Édes Mama,

Az volt a szándékom, hogy a múlt levelem utolsó lesz, mert a leveleknek nincs értelmük. De félek, hogy azt nem kapta meg Mama. Utazásom eddig jól sikerült s most itt pihenek a liguriai tenger partján. Mert nagyon fáradt vagyok, bár egyébként nincs semmi bajom. A szobám közvetlen a tenger fölött van s két ablakomon csak tengert látok. A Mama arcképe az asztalomon van s minden éjjel álmomban Kolozsvárt vagyok. Talán rövid idő múlva dolgozni is tudok. Érdekes, hogy én, aki körül annyi gyűlölet táncolt otthon, mennyi szimpátiát tudok felverni pusztá megjelenéssel – az idegenek közt.

A Mama kezeit csókolja szerető rossz fia Dezső

Jenőnek írtam. Hiszem, hogy a pénzt megkapta Mama és hogy saját szükségeire fordította.

(Megjegyzés: „*múlt levelem*” = közvetlen Magyarországról történt elutazása előtt írt leveléről van szó. Ebben jelzi édesanyjának, hogy átutalt ötezer lejt. Dolgozatomban ez a levél is szerepel. B. B. S.)

2. Dátum nélküli levél. A borítékon a postabélyegző: Sori 12. 11. 24.

Szabó Józsefné öngyóságának

CLUJ-Kolozsvár Holdvilág u. 13. Romania

Édes Mama!

Öreg fiának most minden irodalmi működése Mama felé irányul. Minden éjjel álmomban otthon vagyok s vagy a kolégyomban, vagy régi Meskó-házbeli lakásunkon történik velem valami nagyon szomorú dolog. Pedig az életem most nyugodt és szép. Egy kis községben (1200 lakos) fogadtam lakást májusig a liguriai tenger partján. Vén mindentcsinálóném megcsal ugyan naponta hatszor. De az idő és a vidék nagyon szép. Ma, nov. 11-én, még megfürödhettem a tengerben.

Nemsokára már dolgozni is fogok. Egy regény van bennem, melynek Mama a hősnője, a címe is a Mama neve lesz, legfennebb a Mille Máriából Molnár Máriát csinálók. *Nagyon erdélyi regény lesz és méltó lesz Mamához.*

Hihetetlen mértékben önt el a gyermekkorom. Sohasem gondoltam, hogy én valaha Meszelő Annát, Ferencnét, Buksát, Zabola bácsit, a Lezsák lányokat, Ajtait, Ludvigékat, Tamásovszkit és a többit naponta visszalássam. Egyáltalában: Kolozsvár napról napra sajtáságosabb erővel vonz. Fájdalom: nem valószínű, hogy valaha ennek a vonzásnak eleget tehessek. A kolozsvári temetőt ma jobban ismerem és élesebben látom, mint mikor mindennapi vendége voltam.

Itt igen kedvesek az emberek és meglehetősen nagy attrakció vagyok. Ha látná, Mama, hogy 45 évet múlt fiával hogy kacérkodnak a csitri olasz lányok és hogy hányszor adják rám a „szép *fiatalember*” nevet, le-véngocojozna. Sajátságos, hogy még sehol sem akarták megengedni, hogy szép csendesen megöregedjem.

A terrászomon írom ezt a levelet, ahonnan látszik a liguriai Alpesek láncja s a tenger, mely húsz méterre kezdődik a lakásomtól. És látszik Kolozsvár is. Mind jobban nő, mind nagyobb helyet foglal el a horizontomból. És én minden nap mindjobban a Mama fia vagyok.

Kezeit csókolja szerető fia Dezső

Tudja, Mama, hogy egész életemben melyik volt a legfontosabb lakás? A Genersich-féle közös-konyhás szoba a Kőkerttel szemben. Tudom, hogy nehéz hinni: de ott 4–5 éves koromban jött belém mindaz, ami voltam és vagyok.

(Megjegyzések: *Meskó-ház* = Kolozsváron a Felsőszén utca 49. sz. ház volt. A kétszobás-keres bérlemben lakott Szabó Dezső 1886–1899 között szüleivel és testvéreivel. – A *Molnár Mária* című regényt elkezdte, de soha nem fejezte be. – A felsorolt személyek, akiket Szabó Dezső naponta „vizontlátott”: kolozsvári szomszédok, boltosok stb. Sokat ír róluk *A bölcsőtől Budapestig* című művében. – „ *kacérkodnak a csitri olasz lányok*” = A negyvenöt éves Szabó Dezső 176 cm-es termetével, hatalmas szőke „sörényével”, világító kék szemével *Olaszországban* elég feltűnő jelenség lehetett. – „*le-véngocjozna*” = erdélyi kifejezés, jelentése ravasz-huncut. – A *Generich-féle közöskönyhás szoba, a Kőkerttel szemben* . . . = dr. Genersich Antal kolozsvári orvos háza. Itt élt Szabó Dezső szüleivel 1885–1886 között.)

Az édesanyjának írt leveleken kívül – Szabó Dezső későbbi nyilatkozatai szerint összesen *három* képeslapot küldött a tenger mellől: Juhász Gyulának, Tóth Árpádnak és Oláh Gábornak. Hogy miért nekik és miért *csak* nekik – nem lehet tudni. Szabó Dezső nem volt soha nagy levélíró . . . Sokszor fordult elő, hogy vidéki tanárkodása vagy külföldi utazásai alkalmával testvéreinek, ismerőseinek mindössze ennyit írt: *Cs. Sz. D.*, ez azt jelentette: csókol Szabó Dezső.

*

Tény, hogy Szabó Dezső 1925. március 4-én, szerdán, este nyolc órakor megérkezett *Szegedre*. A hír szinte percek alatt elterjedt a közelben és legalább olyan szenzációt keltett, mintha *Chaplin*, *Nurmi* vagy az angol király jött volna el a Tisza-parti városba. Rövid időn belül nemcsak a helyi lapok tudósítói, hanem a *Bácsmegyei Napló*, a kolozsvári *Ellenzék* és a budapesti *Esti Kurír* munkatársa is interjút készít az íróval. Ezekből az interjúkból, Szabó Dezső vallomásaiból, több kérdésre is *választ* kapunk. Nevezetesen: *öt hónapos* külföldi tartózkodás után, *miért* döntött úgy az író, hogy hazatér? *Miért Szeged* lett az a város, ahova megérkezni kívánt? Volt-e pénze, könyve, a megérkezés pillanatában? Hogy vélekedett újtároló? Mik voltak további tervei?

Rövid *szemelvények* a korabeli sajtóból:

„Rájöttem arra, hogy nem szabad megszöknöm a hivatásom elől. . . Az utolsó napokban sétáltam a Porte Royal körül. Úgy véltem, mintha egy kedves szegedi ismerősöm állna előttem . . . Ekkor mondtam magamnak: menj Szegedre és dolgozz! . . . Pestre nem kíváncsoztam. Megérkeztem tegnap délután három órakor a párizsi gyorssal a Keleti pályaudvarra. Áthajtottam a Nyugatira. Négykor indultam *Szeged* felé!

. . . Párizsban találtam rá a komoly, egészséges munkára, ami vissza adja a hitet az embernek. Az öt hónap nagyon jó volt, most csak az a fontos, hogy jó lakásom legyen: és dolgozni fogok! Egy évig ittmaradok Szegeden. Óriási regényeket akarok írni!

– Dolgozni minden magyar kultúráért és erőért és dolgozni egy nagy magyar igazi demokráciáért.

– Kilenc láda könyvem utazott velem. Háromszázhuszmilliót költöttem öt hónap alatt! Óh, nem adtam el minden könyvemet. A nagy magyar auktorok mind megvannak még és még van *Sainte-Beuve* összes munkája! . . . Csináltak könyves polcokat és veszek egy hatalmas íróasztalt! . . .” (*Szeged*. 1925. március 6.)

„A Tisza-szállodában szállt meg néhány napra, míg most a Klauzál tér 3. II. 17. szám alatt lakik csendben, visszavonultan . . . Egy évig akar itt maradni, de lehet, hogy itt hagy hamarabb bennünket. A hangulatától függ. Néhány előadást fog tartani. A fővárosi sajtó már figyel rá. Mert amit Szabó Dezső mond, azt mindenki számára mondja . . .” (*Színházi Újság*. 1925. március 14.)

„Szegedi életéről, terveiről így beszél:

– Amióta magamba öleltem a félvilágot, rájöttem, hogy nekem a helyem idehaza van. Istenem, hogy is jöttem Szegedre? Magam sem tudom. Budapesten még nem tudtam, hogy hová váltom meg tovább a jegyemet. Így jöttem én Szegedre, a tespedt magyar élet sebzett szívű rittere, rajongója . . .

– Hogy mit dolgozok most? . . . nehéz egyszerre elmondanom. Két regényem vár befejezésre. Véres felkiáltójeljei a magyarságnak. Tanulmányokat írok Kemény Zsigmondról, Petőfiről, Adyról. Megfestem Maupassant portréját és megírom a dráma válságát . . .

– A kurzus és csirkefogói minden keresztre húzott kommunistánál és zsidónál jobban gyűlölnek, mert most Magyarországon a Friedrichek, Wolffok görényszagú uralma bűdösödik. Nagyon megvetem és nagyon károsnak tartom azt a zsidózást, ami mostan divatos . . .” (*Bácsmegyei Napló*. 1925. március 22.)

„... És beszélni kezd, élénken, jókedvűen és önmaga adja fel a kérdéseket. – Hogy miért jöttem vissza ilyen hamar külföldi utamról? A gyors visszatérés lehetősége már akkor bennem volt, amikor elutaztam... fölöslegesnek tartottam külföldön lopni tovább a napot... Miért jöttem éppen Szegedre? Ez egyike azoknak az elhatározásoknak, amelyek egyszerre toppantak elém, minden megokolás nélkül... Min dolgozom? Egy elbeszéléskötetet rendezek sajtó alá és egy nagy regényen is dolgozom. Az elbeszéléskötetet voltaképpen utazásom alatt csináltam és most csak a végső simítást adom. A kötet címe: *Tenger és temető*.

– A legnagyobb hatással – mondja eltűnődve – Firenze volt reám, a természet pedig leginkább a csodás Sziciliában fogott meg, Taorminában. Sokat fogok még csavarogni a világban. Törekvésem az, hogy minden télen odakünn lehessen külföldön. A természeti erők mindig elhatározóan befolyásoltak, megtanultam, hogy az emberektől és a sorstól semmit sem szabad várni, úgy kell élni és alkotni, mint ők...

– Párizs egyik uccáján találok egy tömzsi, lesültképű emberrel, a szememmel sohasem ismerhettem volna rá, úgy megváltozott, amióta nem láttam és mégis tudtam ő az, csak ő lehet, *Szalay* szegedi rendőrkapitány. Megéreztem benne Szegedet, rögtön összeszedtem könyveimet és utaztam...” (*Esti Kurír*. 1925. március 29.)

Ezt az utolsó, kicsit Jókai-regénybe illő, epizódot nem kell túl komolyan venni. Majdnem biztosra vehető, hogy Szabó Dezső el nem adott könyveit a „literátus” rendőrkapitány őrizte – előzetes megbeszélés után. Szalay József egyébként nemcsak Szabó Dezsőnek tett baráti szívességet, hanem Juhász Gyulának és Móra Ferencnek – amikor az ellenforradalom „bajnokai” támadták őket.

Két hónap múlva, amikor Szabó Dezső a fővárosba költözött, az utolsó szegedi riport igazolja feltevésünket: *Hétfői Rendkívüli Újság*. 1925. máj. 11.

„... A szoba egyik falánál hatalmas könyvállványok meredeznek, benne Szabó Dezső *megmentett* bőrkötésű könyvei.” [Eredetileg is kiemelve. B. B. S.]

Szabó Dezsőnek nagy sikere volt Szegeden.¹⁷ Ő megszerette a várost és környékét; a szegediek büszkék voltak az országos nevű íróra. Megérkezése után pár nappal már cikke jelent meg a *Szeged*-ben és egy hónap múlva már előadás-sorozatot tartott a Tisza-szálló nagytermében: *Adyról, Petőfiről, Jókairól*. Óriási lett a népszerűsége! Autogram-délelőttöket tartott. És kirándult Tápéra, Dorozsmára, Szőregre – állandóan járta a vidéket. Úgy tűnt: végleg hazatalált.

Azután egy szép cikkel, tárcával, elbúcsúzott Szegedtől és 1925. május 11-én, az éjszakai vonattal, Budapestre utazott.

¹⁷ PÉTER László, *Szabó Dezső Szegeden*. ItK 1963. 72–86.